

חלק 1 – סיכום שיעור / Lesson Summary

- **(יחידה 5) הרכב הממשלה – שני דרגים** – הממשלה מורכבת משני חלקים: (1) הדרג הנבחר – ראש הממשלה והשרים שנבחרו בבחירות על ידי הציבור; (2) הדרג המקצועי – מנהלים ואנשי מקצוע שעובדים במשרדי הממשלה. השרים מקבלים את ההחלטות כי הם נבחרו ואחראים בפני הציבור, ואנשי המקצוע מספקים את הידע המקצועי. דוגמה: שרת התחבורה מורה לאנשי מקצוע (מהנדסים, פיזיקאים) לבדוק אם אפשר לסלול רכבת תחתית בתל אביב – הם עושים את הבדיקות, אבל ההחלטה הסופית היא של השרה.
- **(יחידה 5) ממשלה קואליציונית** – ממשלה המורכבת מצירוף של כמה מפלגות שמתחברות יחד כדי להגיע למינימום של 61 מנדטים. מאז הקמת המדינה, אף מפלגה לא הצליחה להשיג 61 מנדטים לבד, בגלל ריבוי המפלגות בשיטה הישראלית. כל מפלגה שמצטרפת לממשלה מקבלת בתמורה תיק (תפקיד שר) שקשור בדרך כלל לתחום שהיא מייצגת.
- **(יחידה 5) קואליציה צרה מול קואליציה רחבה** – קואליציה צרה: ממשלה המבוססת על מינימום רוב (61-67 מנדטים), פחות יציבה כי מספיק שחבר כנסת אחד יפרוש כדי שהממשלה תיפול. קואליציה רחבה: מייצגת חלקים רחבים יותר בחברה, יותר אזרחים מרגישים מיוצגים, אך חולשתה היא דיכוי האופוזיציה – כשהאופוזיציה קטנה, קשה יותר לפקח ולבקר את הממשלה.
- **(יחידה 5) תהליך הרכבת ממשלה** – לאחר הבחירות, הנשיא נותן את הזכות להרכיב ממשלה בדרך כלל למפלגה שקיבלה הכי הרבה מנדטים. יש זמן קצוב להרכבת הממשלה. דוגמה: ציפי לבני קיבלה את ההזדמנות להרכיב ממשלה למרות שקיבלה פחות מנדטים מביבי נתניהו, כי הנשיא חשב שיהיו יותר אנשים שיסכימו להצטרף אליה, אבל בסוף לא הצליחה.
- **(יחידה 5) תפקידי הממשלה – ארבעה תפקידים** – (1) קביעת מדיניות וביצוע (הכי חשוב, עם כוכבית) – הממשלה מנהלת את המדינה כמו מנהל מפעל; (2) שיווי סמכות – הממשלה יכולה לעשות כל דבר חוץ ממה שמוגדר כתפקיד של רשות אחרת; (3) חקיקת משנה (עם כוכבית) – מתן פירוט לחוקים שהכנסת מחוקקת כדי שהאזרחים ידעו כיצד ליישם; (4) הכרזה על מצב חירום ותקנות לשעת חירום (עם שתי כוכביות – הכי חשוב לבחינה).
- **(יחידה 5) חקיקת משנה** – כל חוק שהכנסת מחוקקת חייב לקבל פירוט כדי שהאזרחים ידעו בדיוק מה מותר ומה אסור. הממשלה היא שקובעת את הפירוט. דוגמה: חוק איסור עישון בציבור – צריך להגדיר מהו "מקום ציבורי" (בית קפה? שולחנות בחוץ? שדה תעופה?).
- **(יחידה 8) מצב חירום ותקנות לשעת חירום** – ישראל נמצאת במצב חירום פורמלי מאז הקמת המדינה. במצב חירום מיוחד (כמו קורונה או מלחמת 7 באוקטובר), הממשלה יכולה לפגוע בזכויות מסוימות כדי לספק ביטחון לציבור. שלוש הגבלות על תקנות לשעת חירום: (1) התקנות מוגבלות לשלושה חודשים, והארכה דורשת אישור הכנסת; (2) אסור שהתקנות יפגעו בכנסת או בעבודתה (כמו ששרפת הרייכסטאג איפשרה להיטלר לבטל דמוקרטיה); (3) אסור לפגוע בחוקי יסוד מוגנים.
- **(יחידה 8) מעצר מנהלי** – מעצר ללא משפט, שמקורו בתקנות ההגנה מתקופת המנדט הבריטי. מטרתו למנוע סכנה מיידית לציבור. רק שר הביטחון מוסמך להורות עליו. דוגמה: עצירת חשוד בדרכו לבצע פיגוע כשאין זמן לנהל משפט; הפעלה כנגד ראשי משפחות פשע בנתניהו; הפעלה כנגד נערי גבעות. המעצר אנטי-דמוקרטי כי עוצרים אדם בלי משפט, בלי להגיד לו מה העילה, ובלי הליך הוגן – לכן מופעל רק במצבים קיצוניים.
- **(יחידה 2) תרגול – זכויות שנפגעו בקורונה** – תרגיל כיתתי שבו התלמידים זיהו זכויות שנפגעו בתקופת הקורונה. שלוש הזכויות שהכי נפגעו: (1) חופש התנועה – סגרים, בידודים, הגבלת יציאה מהבית; (2) חופש העיסוק – עובדים לא חיוניים לא יכלו לעבוד, עסקים קטנים קרסו; (3) הזכות לפרטיות – מעקב טלפוני, הודעות SMS על חשיפה לחולים, עקיבה אחר מיקומים. זכויות נוספות שנפגעו: קניין (ירידה בהכנסות), חופש דת (סגירת בתי כנסת), חופש ביטוי והתארגנות (איסור הפגנות והתקהלויות), שוויון (אפשרו הפגנות אבל אסרו תפילות).

- **(יחידה 4) חזרה – תפקידי הכנסת** – שלושת התפקידים הכי חשובים שמופיעים בקטעי מקור: (1) חקיקה; (2) פיקוח וביקורת על הממשלה (באמצעות שאילתות); (3) ייצוג. תפקידים נוספים: מינוי תפקידים (הכנסת בוחרת את נשיא המדינה), חקיקת חוקה (בעתיד), הבעת אמון – כל ממשלה חדשה חייבת תמיכה של 61 חברי כנסת.
- **(יחידה 4) קואליציה ואופוזיציה – חזרה** – מי שבממשלה נקרא קואליציה, מי שלא – אופוזיציה. האופוזיציה תמיד רוצה להתנגד ולהפיל את הממשלה כי היא רוצה לשלוט במקומה.
- **(יחידה 5) תרגול קטע מקור – קביעת מדיניות וביצוע (בחנית 2024)** – קטע על הממשלה שהעבירה תקציב גבוה יותר לביטחון על חשבון תקציב הספריות הציבוריות. סעיף א': ציין – קביעת מדיניות וביצוע (ולא תקנות לשעת חירום, כי לא רשום שהממשלה הכריזה על מצב מיוחד). כישור: לאור המצב הביטחוני – התארכות המלחמה – הממשלה קיבלה החלטה מתוקף סמכותה להעביר כספים גבוהים יותר לביטחון, וכתוצאה הקטינה את תקציב הספריות הציבוריות. סעיף ב': ציין – ביקורת בלתי פורמלית. כישור: אנשי תרבות ותושבים (אזרחי המדינה) טענו שתוכנית הממשלה רעה/לא מקובלת, כי עלולה לפגוע בילדים ובציבור המבוגרים שמשתמשים בספריות, ולכן הביעו ביקורת באמצעות שליחת מכתבים.
- **(יחידה 5) הבחנה בין תפקידי ממשלה בקטע מקור** – איך להבדיל בין "קביעת מדיניות וביצוע" ל"תקנות לשעת חירום": אם בקטע כתוב שהממשלה הכריזה על מצב מיוחד או תקנות מיוחדות – זה תקנות לשעת חירום. אם הממשלה פשוט קיבלה החלטה בתחום כלשהו (כמו מנהל מפעל) – זה קביעת מדיניות וביצוע.
- **(יחידה 4) ביקורת פורמלית מול בלתי פורמלית – חזרה** – ביקורת פורמלית: נעשית על ידי גוף רשמי כמו מבקר המדינה. ביקורת בלתי פורמלית: נעשית על ידי אזרחים, אמצעי תקשורת, ארגונים – באמצעות הפגנות, מכתבים, פוסטים ברשתות חברתיות, עצומות.

חלק 2 – דף מושגים / Glossary

ממשלה קואליציונית

- הגדרה: ממשלה המורכבת מצירוף של כמה מפלגות שמתחברות יחד כדי להגיע לרוב של לפחות 61 מנדטים מתוך 120 הסבר: מאז הקמת המדינה, אף מפלגה לא הצליחה להשיג 61 מנדטים לבד בגלל ריבוי המפלגות. לכן כל מפלגה חייבת לצרף מפלגות נוספות, בדרך כלל מאותה אידיאולוגיה. כל מפלגה שמצטרפת מקבלת בתמורה תיק (תפקיד שר)
- דוגמה ישראלית: הליכוד קיבל כ-35 מנדטים, חסרו לו 26 – צירף את ש"ס, יהדות התורה, עוצמה יהודית ועוד כדי להגיע ל-65 מנדטים בקואליציה
- יחידה: 5

קואליציה צרה

- הגדרה: ממשלה המבוססת על מינימום רוב בכנסת (61 עד 67 מנדטים)
- הסבר: ממשלה עם קואליציה צרה פחות יציבה – מספיק שחבר כנסת אחד יפרוש כדי שהממשלה תאבד את הרוב ותיפול. לכן עדיף שלקואליציה תהיה "רזרבה" – כמה מנדטים מעבר ל-61
- דוגמה ישראלית: ממשלות רבות בישראל התבססו על קואליציה צרה, מה שגרם לחוסר יציבות ולבחירות חוזרות
- יחידה: 5

קואליציה רחבה

- הגדרה: ממשלה המבוססת על רוב גדול בכנסת, המייצגת חלקים רחבים בחברה
- הסבר: יתרון – הרבה אזרחים מרגישים מיוצגים, והממשלה יותר יציבה. חיסרון – חולשת האופוזיציה: כשהאופוזיציה קטנה, הכוח שלה לפקח ולבקר את הממשלה נחלש
- דוגמה ישראלית: ממשלה שכוללת מפלגות משמאל ומימין – יותר אנשים מרגישים שהממשלה מדברת אליהם
- יחידה: 5

קביעת מדיניות וביצוע (תפקיד ממשלה מס' 1)

- הגדרה: תפקיד הממשלה לקבל החלטות ולהתוות קווי פעולה בתחומים שונים (כלכליים, חברתיים, ביטחוניים) ולבצע אותם
- הסבר: הממשלה היא כמו מנהל מפעל – תפקידה לנהל את המדינה. כל חוק שלא מוגדר כתפקיד של רשות אחרת נכנס לסמכות הממשלה. התפקיד הזה מעניק לממשלה עוצמה רבה בניהול המדינה
- דוגמה ישראלית: הממשלה מחליטה להעביר תקציב גבוה יותר לביטחון על חשבון תקציבי תרבות (ספריות) בעקבות מצב מלחמה
- יחידה: 5

שיורי סמכות (תפקיד ממשלה מס' 2)

- הגדרה: הממשלה מוסמכת לעשות כל דבר שלא הוגדר במפורש כתפקיד של רשות אחרת
- הסבר: כל מה שלא שייך לכנסת (חקיקה) או לרשות השופטת (שפיטה) – הממשלה מוסמכת לטפל בו. זה נותן לממשלה גמישות רבה בניהול ענייני המדינה
- דוגמה ישראלית: ראש הממשלה לא יכול לשפוט – זה תפקיד של הרשות השופטת; אבל הוא יכול לקבל החלטות בתחומי כלכלה, ביטחון, חברה
- יחידה: 5

חקיקת משנה (תפקיד ממשלה מס' 3)

- הגדרה: קביעת תקנות וצווים על ידי הממשלה כדי ליישם חוקים שהכנסת חוקקה – למעשה הוראות ביצוע לחוק
- הסבר: כל חוק שהכנסת מחוקקת צריך פירוט כדי שהאזרחים ידעו בדיוק מה לעשות. הממשלה ממלאת את הפרטים. בדרך כלל קשור גם לוועדות הכנסת
- דוגמה ישראלית: חוק איסור עישון בציבור – צריך להגדיר מהו מקום ציבורי (האם בית קפה? שולחנות בחוץ? אזור מעשנים בשדה תעופה?)
- יחידה: 5

תקנות לשעת חירום (תפקיד ממשלה מס' 4)

- הגדרה: תקנות שהממשלה מתקינה במצב חירום מיוחד שמאפשרות לה לפגוע בזכויות מסוימות של האזרחים כדי לספק ביטחון לציבור
- הסבר: מוגבלות לשלושה חודשים (הארכה דורשת אישור הכנסת). אסור שיפגעו בכנסת או בעבודתה. אסור לפגוע בחוקי יסוד מוגנים. זהו התפקיד הכי חשוב של הממשלה לבחינה (שתי כוכביות)
- דוגמה ישראלית: תקנות הקורונה – סגרים, בידודים, סגירת מקומות עבודה; תקנות מלחמת 7 באוקטובר – סגירת שמיים, סגירת מקומות עבודה
- יחידה: 8

מצב חירום

- הגדרה: מצב שבו המדינה מכריזה על סכנה מיוחדת המאפשרת לממשלה סמכויות חריגות
- הסבר: ישראל נמצאת במצב חירום פורמלי מאז הקמת המדינה (1948). יש מצב חירום "רגיל" (שגרתי) ומצב חירום מיוחד (כמו קורונה או מלחמה רב-זירתית). במצב חירום מיוחד הממשלה יכולה להגביל זכויות – אבל עם הגבלות
- דוגמה ישראלית: בתחילת הקורונה נשקלה תוכנית לנעול אנשים בבתים לחלוטין ולהביא מנות קרב של פיקוד העורף לכל דירה – בסוף לא יושמה
- יחידה: 8

מעצר מנהלי

- הגדרה: מעצר של אדם ללא משפט, מבלי שנאמר לו העילה, ומבלי שניתן לו הליך הוגן, מתוקף תקנות ההגנה מתקופת המנדט הבריטי
- הסבר: מטרתו למנוע סכנה מיידית לציבור. הוא אנטי-דמוקרטי כי מחזיקים אדם על סמך חשדות בלבד. נתון לביקורת שיפוטית. רק שר הביטחון מוסמך להורות עליו. מופעל רק כשאין ברירה
- דוגמה ישראלית: עצירת ראשי משפחות פשע בנתניה שהיוו סכנה ממשית לביטחון הציבור; עצירת נערי גבעות; מעצרים בשטחים למניעת פיגועים
- יחידה: 8

תקנות ההגנה

- הגדרה: תקנות שהובאו בתקופת המנדט הבריטי ונותרו בתוקף גם לאחר הקמת המדינה, המעניקות לשר הביטחון סמכויות רחבות
- הסבר: מקור הסמכות למעצר מנהלי. מעניקות לשר הביטחון עוצמה רבה, כולל היכולת לעצור אדם ללא משפט למניעת סכנה מיידית
- דוגמה ישראלית: שימוש בתקנות ההגנה לביצוע מעצרים מנהליים בשטחי יהודה ושומרון ובתוך ישראל
- יחידה: 8

ביקורת בלתי פורמלית

- הגדרה: ביקורת המתבצעת על ידי גופים שאינם רשמיים – אזרחים, אמצעי תקשורת, ארגונים
- הסבר: אזרחים יכולים לבקר את הממשלה באמצעות הפגנות, עצומות, מכתבים לשרים, פוסטים ברשתות חברתיות, כתבות תקשורתיות. זאת בניגוד לביקורת פורמלית שנעשית על ידי גופים רשמיים כמו מבקר המדינה
- דוגמה ישראלית: אנשי תרבות ותושבים שלחו מכתבים לממשלה נגד קיצוץ תקציב הספריות הציבוריות
- יחידה: 4

הבעת אמון

- הגדרה: תמיכה של רוב חברי הכנסת (61 לפחות) בהקמת ממשלה חדשה
- הסבר: לאחר כל בחירות, הממשלה החדשה חייבת לקבל תמיכה של 61 חברי כנסת כדי לקום. אם אין 61 בעד – לא תקום

ממשלה. אם 61 מצביעים נגד – הממשלה נופלת ומתקיימות בחירות חדשות
- דוגמה ישראלית: בסיבוב הבחירות שבו ציפי לבני ניסתה להרכיב ממשלה ולא הצליחה להשיג 61 תומכים
- יחידה: 5

חלק 3 – נקודות חשובות למבחן / Exam Tips

דברים שהמורה אמר במפורש שחשובים לבחינה:

1.

תפקידי הממשלה – הנושא הכי חשוב בשיעור הזה.

המורה אמר: "נושא שנשאלים עליו כמעט כל שנה, לא כמעט – כל שנה שואלים." הדגש הוא על ארבעת תפקידי הממשלה, כשתפקיד 1 (קביעת מדיניות) ותפקיד 4 (תקנות לשעת חירום) הם הכי חשובים.

2.

סימון כוכביות לפי חשיבות:

כוכבית אחת ליד תפקיד 1 (קביעת מדיניות וביצוע) ותפקיד 3 (חקיקת משנה). שתי כוכביות ליד תפקיד 4 (תקנות לשעת חירום) – הכי חשוב מכולם.

3.

הדוגמה של מנהל מפעל – לזכור לבחינה.

המורה אמר: "אתם לא מבינים כמה פעמים תלמיד אמר לי שהדוגמה הזאת של מנהל המפעל הצילה אותי במבחן." כשבקטע מקור רואים שהממשלה מנהלת/מקבלת החלטות – זה תפקיד קביעת מדיניות וביצוע.

4.

הבחנה בין קביעת מדיניות לתקנות לשעת חירום בקטע מקור.

המורה הסביר: אם בקטע כתוב שהממשלה הכריזה על מצב מיוחד או תקנות מיוחדות – זה תקנות לשעת חירום. אם הממשלה פשוט קיבלה החלטה (כמו מנהל מפעל שמנהל) – זה קביעת מדיניות.

5.

שאלה על מעצר מנהלי הופיעה בבחינה.

המורה אמר: "זאת הייתה שאלה פתוחה, פשוטה, בבחינה לפני ארבע שנים – מהו מעצר מנהלי?" מי שלמד את ההגדרה בשיעור מקבל את כל הנקודות.

6.

תרגיל זכויות שנפגעו בקורונה – עזר לתלמידים בבחינה.

המורה סיפר: "תלמידים בסמסטר הקודם אמרו לי – אפי, בזכות התרגיל הזה, כל הזכויות זכרתי בראש כמעט." לזכור: שלוש הזכויות שהכי נפגעו: חופש תנועה, חופש עיסוק, זכות לפרטיות.

7.

ההגבלות על תקנות לשעת חירום – חשוב לסמן.

שלוש ההגבלות: (א) מוגבלות ל-3 חודשים – הארכה דורשת אישור הכנסת; (ב) אסור לפגוע בכנסת; (ג) אסור לפגוע בחוקי יסוד מוגנים.

קטע מקור שהוגש לתלמידים – מתוך בגרות 2024.

8.

המורה אמר: "אתם עושים עכשיו קטע ממש ממש מבגרות שהייתה לפני שנה, שנתיים – כל הכבוד אם אתם ברמה כזאת." יש להתלבט בסעיף א' בין תפקידי הממשלה 1, 3 ו-4 (עמוד 2-21 בחוברת), ובסעיף ב' בין ביקורת פורמלית לבלתי פורמלית (עמוד 8 בחוברת).

9.

שיעורי בית לשיעור הבא:

לרשום בבית – מה עם תקנות לשעת חירום, ומה ההגבלות המוטלות על תקנות אלה. השיעור הבא מתחילים את הרשות השופטת.

טעויות נפוצות שהמורה הזהיר מהן:

- ⚠ **בלבול בין קביעת מדיניות לתקנות לשעת חירום:** אם בקטע לא כתוב שהממשלה הכריזה על מצב חירום מיוחד – זה לא תקנות לשעת חירום, אפילו אם ההחלטה קשורה לביטחון. המורה הדגיש: "למה זה לא תקנות לשעת חירום? כי אם זה היה, מה היה צריך להיות רשום? שהממשלה הכריזה על תקנות מיוחדות."
- ⚠ **כישור שלא מחובר לציין:** המורה הזהיר: "אם הכישור הזה לא מחובר לציין, זה לא עוזר." הכישור חייב להיות קשור ישירות לתפקיד שצוין.
- ⚠ **כישור חסר דוגמה ספציפית מהקטע:** המורה הדגיש שבכישור צריך להוסיף פירוט ספציפי מהקטע. למשל – לא רק "משאבים גדולים" אלא "באמצעות הגדלת תקציב הביטחון" או דוגמה קונקרטית.
- ⚠ **חוסר הבנה שתקנות לשעת חירום לא יכולות לפגוע בכנסת:** המורה הדגיש בחריפות: "אסור לגעת בכנסת בשום מצב. גם לא במצב חירום. כי אז אין דמוקרטיה." הביא את הדוגמה של שריפת הרייכסטאג.
- ⚠ **שכחה שמעצר מנהלי הוא אנטי-דמוקרטי:** יש להדגיש בתשובה שמעצר מנהלי פוגע בזכויות – אין משפט, אין עילה גלויה, אין הליך הוגן – ולכן מופעל רק כשאין ברירה ורק על ידי שר הביטחון.